

Карнаух Богдан Петрович,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права № 1,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого, Україна, м. Харків
e-mail: karnaukh.bogdan@gmail.com
ORCID 0000-0003-1968-3051

doi: 10.21564/2414–990x.134.71276
УДК 347.922.1

ПОЗОВНА ДАВНІСТЬ У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена дослідженню позовної давності з позиції Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та прецедентної практики Європейського суду з прав людини. Визначено критерії сумісності позовної давності з правом на справедливий суд. Установлено зв'язок позовної давності з іншими положеннями Конвенції, такими як заборона дискримінації, право на повагу до приватного і сімейного життя, право на мирне володіння майном.

Ключові слова: позовна давність; право на суд; доступ до суду; майно; заборона дискримінації.

Карнаух Б. П., кандидат юридических наук, асистент кафедри громадянського права № 1, Національний юридический університет імені Ярослава Мудрого, Україна, г. Харьков. e-mail: karnaukh.bogdan@gmail.com ; ORCID 0000-0003-1968-3051

Исковая давность в практике Европейского суда по правам человека

Статья посвящена исследованию исковой давности с позиции Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод и прецедентной практики Европейского суда по правам человека. Определены критерии совместимости исковой давности с правом на справедливый суд. Выявлена связь исковой давности с другими положениями Конвенции, такими как запрещение дискриминации, право на уважение частной и семейной жизни, право на мирное владение имуществом.

Ключевые слова: исковая давность; право на суд; доступ к суду; имущество; запрет дискриминации.

Постановка проблеми. Позовна давність – це час для звернення до суду, відведений особі, чиї права порушено у той або інший спосіб. Хоча в більшості національних правопорядків уважається, що зі спливом строку позовної давності особа не втрачає матеріального права, однак дечого вона все ж позбавляється, а саме – можливості захистити належне їй матеріальне право в судовому

порядку. У зв'язку з цим неодмінно виникає фундаментальне теоретичне питання: а чого варте «голе право» (*nudum jus* – як говорили давні римляни), не забезпечене можливістю судового захисту? Це одна з одвічних проблем теорії і філософії права, якої ми не будемо тут докладно торкатися. Але так чи інакше, слід констатувати, що у випадку, коли особа втрачає право на судовий захист внаслідок спливу позовної давності, процесуально-правові і матеріально-правові аспекти тісно переплітаються між собою: так, з одного боку, у такій ситуації йдеться про недодержання умов звернення до суду (процесуальний аспект), але, з іншого, – втрата можливості судового захисту істотно знецінює (якщо не зводить нанівець) значення самого матеріального права (матеріальний аспект). Ось чому позовна давність – це важливий інститут, який лежить на перетині процесуального і матеріального права, а тому помилки у застосуванні положень цього інституту потенційно можуть загрожувати порушеннями абсолютно будь-яких прав людини. Тому вкрай важливо поглянути на позовну давність через призму міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини, вироблених міжнародними судовими інституціями.

Аналіз останніх досліджень. Інститут позовної давності є одним із класичних інститутів цивільного права, що відомий іще від часів Давнього Риму. Тому увага науковців до проблематики позовної давності незмінна. Позовна давність вивчалася вченими-цивілістами як у межах більш широкої тематики строків та термінів, так і окремо, як самостійний предмет дослідження. Зокрема, позовній давності були присвячені роботи Т. М. Вахонєвої (Т. М. Vakhonyeva), В. В. Луця (V. V. Luts'), О. В. Пушняка (O. V. Pushnyak), В. І. Цікало (V. I. Tsikalo), О. В. Шовкової (O. V. Shovkova) та ін. Проте спеціальних системних досліджень позовної давності під кутом зору фундаментальних прав людини і практики Європейського суду з прав людини у вітчизняній цивілістиці не проводилося.

Мета публікації – визначити співвідносність позовної давності із різними положеннями Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод шляхом аналізу практики Європейського суду з прав людини.

Вклад основного матеріалу. Позовна давність тісно пов'язана із принципом правової визначеності (*principle of legal certainty*), який, у свою чергу, є «одним із фундаментальних аспектів верховенства права» [1]. Європейський суд з прав людини (надалі – ЄСПЛ, або Суд) неодноразово вказував на призначення позовної давності, пов'язуючи його із необхідністю забезпечити правову визначеність. Як зазначає ЄСПЛ, строки позовної давності «служать декільком важливим цілям, зокрема вони забезпечують правову визначеність і остаточність, захищають потенційних відповідачів від задавнених вимог, яким було б важко протистояти, і запобігають несправедливості, що могла б виникати, якби суди мусили ухвалювати рішення стосовно подій, які мали місце в далекому минулому, і на підставі доказів, які вже могли б стати ненадійними й неповними з плином часу» [2]. Таким чином, сама ідея позовної давності виправдана метою внести певність щодо наявних прав та обов'язків. Така мета слідує із принципу верховенства права, проголошеного в Преамбулі Європейської конвенції про

захист прав людини і основоположних свобод (надалі – ЄКПЛ, або Конвенція) [3], і ця мета імпліцитно пронизує усі статті Конвенції [1].

За визначенням, позовна давність – це строк для звернення за захистом до суду, тому закономірно, що ЄСПЛ розглядає позовну давність насамперед у контексті § 1 ст. 6 ЄКПЛ.

Так, у § 1 ст. 6 ЄКПЛ гарантується, що «кожен має право на справедливий... розгляд його справи... незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру...».

Позовна давність – це бар'єр на шляху до реалізації права на справедливий суд. Позовна давність ставить право на звернення до суду в залежність від фактору часу, тобто, інакше кажучи, обумовлює це право певною обставиною – обставиною часу. Таким чином, позовна давність по суті становить собою обмеження права на суд, а точніше – обмеження права на доступ до суду. Однак обмеження, встановлюване позовною давністю, як таке не є в усіх випадках порушенням фундаментальних прав людини, проголошених у ЄКПЛ. Як зауважив ЄСПЛ у справі *Фінікарідов проти Кіпру*, «існування позовної давності *per se* не є несумісним із Конвенцією» [4].

Право на доступ до суду (що є одним із елементів права на справедливий суд¹) не є абсолютним [2]: воно допускає певні обмеження і, зокрема, часові ліміти, встановлювані інститутом позовної давності. Однак будь-які обмеження цього права мусять бути виправданими, інакше вони є несумісними із Конвенцією і становлять порушення основоположних прав людини. Згідно із прецедентною практикою ЄСПЛ для того, щоб те або інше обмеження права на суд (в тому числі лімітування цього права часовими рамками) вважалось виправданим, мають бути додержані такі умови: 1) обмеження не повинно перешкоджати доступу [до суду] у такий спосіб чи такою мірою, що б зводили нанівець саму сутність цього права; 2) таке обмеження повинно мати легітимну мету; 3) має бути забезпечено належне пропорційне співвідношення між використаними засобами та поставленою метою [2; 8; 9].

У справі *Міцці проти Мальти* заявник не міг оскаржити своє батьківство спершу через те, що законодавство вимагало від чоловіка довести наявність подружньої зради і одночасно з цим факт того, що народження дитини було приховане від нього (чого у випадку з паном Міцці не було). Коли законодавство змінилося, і достатнім стало довести або подружню зраду, або факт приховання народження – тоді пред'явити позов панові Міцці завадив шестимісячний строк позовної давності (обраховуваний від дня народження дитини), який на той час уже сплинув. За таких обставин ЄСПЛ дійшов висновку, що «практична неможливість заперечення батьківства від дня народження дитини і до теперішнього часу звела нанівець саму сутність права заявника на суд. Тому оскаржуване втручання поклато надмірний тягар на заявника...» [10].

У справі *Стабінгс та інші проти Сполученого Королівства* оскаржувався шестирічний строк позовної давності (обраховуваний від дня повноліття) для

¹ Докладно про право на справедливий суд та його елементи див.: [5; 6; 7].

позовів про шкоду, умисно завдану здоров'ю неповнолітньої особи. ЄСПЛ визнав, що установлення такого строку мало легітимну мету, а саме – забезпечити правову визначеність і остаточність, а також захистити відповідачів від задавнених претензій. У кінцевому підсумкові Суд виснував, що «оскільки сама сутність права заявниць на доступ [до суду] не була підірвана, а оскаржувані обмеження переслідували легітимну мету і були пропорційними», порушення § 1 ст. 6 ЄКПЛ не мало місця [2].

Загалом ЄСПЛ, як правило, констатує, що застосований у тій або іншій справі строк позовної давності дійсно мав легітимну мету. Такою метою визнається забезпечення правової визначеності. Тому основна увага приділяється питанню пропорційності, тобто питанню про те, чи були обмеження, покладені на заявника через часове лімітування його вимоги, співмірними з поставленою легітимною метою. Для того, щоб відповідні обмеження вважалися співмірними із поставленою метою, необхідно додержання, зокрема, таких умов.

1. Строк позовної давності не повинен бути очевидно й надмірно коротким (*unduly short*). ЄСПЛ неодноразово підкреслював, що він не може замінювати собою національного законодавця і визначати, якої тривалості строк є найбільш доцільним у тій або іншій ситуації (див., напр: [11]). У той же час Суд завжди оцінює, чи не є установлений строк позовної давності очевидно й надміру коротким [2]. Ідею поваги до суверенітету національного законодавця у цій сфері виразно ілюструє положення, висловлене Судом у справі *Во проти Франції*. Суд зазначив, що «у даній справі чотирирічний строк позовної давності не видається надміру коротким, особливо зважаючи на серйозність шкоди, якої зазнала заявниця та її негайне бажання порушити справу проти лікаря <...> Французький парламент нещодавно подовжив цей строк до десяти років <...> Суд, однак, не вважає, що це нове правило може бути розцінене як доказ того, що попередній чотирирічний строк був занадто коротким» [12].

2. Застосування позовної давності має бути передбачуваним. Як наголошує Суд, «принцип законності означає, що застосовні положення національного права повинні бути достатньо доступними, чіткими й передбачуваними в їхньому застосуванні. Індивід повинен бути здатним – у разі потреби за допомогою необхідних порад – передбачити (у тій мірі, у якій це є розумним за даних обставин) наслідки, які може потягнути певна дія» [13].

3. Механізм застосування позовної давності повинен бути достатньо гнучким [4], тобто, як правило, він мусить допускати можливість зупинення, переривання та поновлення строку позовної давності, а також мусить корелюватися із суб'єктивним фактором, а саме – обізнаністю потенційного позивача про факт порушення його права. Під цим кутом зору особливий інтерес становить справа 2014 року – *Говальд Мур та інші проти Швейцарії*. За обставинами цієї справи Ганс Мур, працюючи робітником на заводі, у період із 1965 по 1978 роки зазнавав шкідливого впливу азбестового пилу. У 2004 р. у нього було діагностовано злякисну плевральну мезотеліому, викликану дією азбесту. У 2005 р. від зазначеного захворювання він помер.

У 2005 р. заявники – вдова та діти пана Мура – звернулися до Швейцарського фонду страхування від нещасних випадків із вимогою про компенсацію моральної шкоди, якої зазнав померлий через біль та страждання. Однак їм було відмовлено в задоволенні вимоги у зв'язку зі спливом строку позовної давності: за швейцарським законодавством будь-які позови про відшкодування шкоди, завданої через дію азбесту, можуть бути пред'явлені не пізніше, ніж через десять років від дня, коли особа зазнала дії відповідної речовини. Натомість у випадку з паном Муром минуло вже 27 років від часу, коли він востаннє зазнав впливу азбестового пилу.

Узявши під увагу той факт, що латентний період для хвороб, викликаних азбестом, може становити декілька декад, ЄСПЛ зазначив, що десятирічний строк, обчислюваний від часу, коли особа зазнала дії азбестового пилу, – завжди неодмінно спливатиме. Відповідно, будь-які позови про відшкодування шкоди будуть від самого початку приречені на провал, позаяк вони будуть погашатися давнісним строком іще до того, як потерпілі матимуть об'єктивну змогу дізнатися про порушення своїх прав. Суд дійшов висновку, що у випадках, стосовно яких науково доведено, що особа не могла знати про те, що вона страждає на певне захворювання, – цей факт слід брати до уваги при визначенні строку позовної давності. Зважаючи на зазначене, ЄСПЛ констатував порушення § 1 ст. 6 ЄКПЛ [14].

Ще одним елементом права на суд (окрім права на доступ) є принцип процесуальної рівноправності сторін, або так званий принцип «рівної зброї» («equality of arms»). Згідно з цим принципом «кожній стороні має бути надано розумну можливість подати обґрунтування своєї позиції за умов, які б не ставили цю сторону у становище істотно не вигідне по відношенню до опонента» [11]. Цей принцип вимагає насамперед рівності сторін спору в їхніх процесуальних можливостях щодо подання доказів і пояснень у судовому провадженні. Однак цілком очевидно, що перш ніж подавати докази і пояснення в судовому провадженні, необхідно мати змогу ініціювати порушення такого провадження. Тому ЄСПЛ визнає принцип «рівної зброї» не додержаним, зокрема, і в тих випадках, коли до протилежних сторін спору застосовуються необґрунтовано різні строки позовної давності.

Показовою у цьому контексті є справа *Дачія С. Р. Л. проти Молдови*. У 1999 р. компанія-заявник, перемігши в аукціоні на приватизацію державного майна, набула у власність готель «Дачія». У 2003 р. Генеральна прокуратура в інтересах Держави звернулася до суду з вимогою про визнання приватизації готелю недійсною. Національні суди Молдови задовольнили позов. Звертаючись до ЄСПЛ, компанія-заявник, з-поміж іншого, посилалася на порушення Державою § 1 ст. 6 ЄКПЛ. На обґрунтування своєї позиції заявник вказував, що Генеральна прокуратура вчинила позов із порушенням загального строку позовної давності (3 роки). Це стало можливим завдяки чинному на той час положенню Цивільного кодексу Молдови, згідно з яким позовна давність не поширювалася на позови державних організацій щодо повернення державного

майна, яке перебуває в незаконному володінні інших організацій чи громадян.

З цього приводу ЄСПЛ зазначив, що «у цій справі не було надано жодних аргументів на обґрунтування того, чому Державні організації у випадках, коли вони позиваються про повернення державного майна, мають бути звільнені від обов'язку додержуватися установлених строків давності, котрі б перешкодили розгляду позовів, вчинюваних приватними особами чи компаніями. Це потенційно може призводити до руйнування багатьох правовідносин, заснованих на існуючому стані речей і надає дискримінаційну перевагу Державі без будь-якої переконливої підстави... Більше того, Суд вважає, що змінювання правовідносин, які стали остаточними внаслідок впливу позовної давності або які – як у цій справі – повинні були б стати остаточними, якби строк позовної давності було застосовано без дискримінації на користь Держави, є несумісним із принципом правової визначеності» [11]. На цій підставі ЄСПЛ дійшов висновку про те, що положення ЦК Молдови про незастосування позовної давності до Держави суперечить § 1 ст. 6 ЄКПЛ.

З огляду на зазначене доволі несподіваним, як на наш погляд, є рішення у справі *Богдель проти Литви*. У 1995 р. Виконавча рада Тракайського району уклала з Галиною Богдель договір купівлі-продажу земельної ділянки, розташованої поряд з Тракайською фортецею в Національному історичному парку. Спершу на ділянці було зведено кіоск для торгівлі сувенірами й гончарними виробами, пізніше – кафе для туристів. Після смерті Галини Богдель ділянку успадкували заявники – чоловік та донька померлої. У 1999 р. за зверненням приватної особи Державне ревізійне управління розпочало розслідування на предмет законності продажу земельної ділянки пані Богдель. У 2000 р. за підсумками розслідування Державне ревізійне управління дійшло висновку, що відчуження землі було неправомірним, оскільки порушувало норми містобудівного законодавства та законодавства про охоронні зони. Відтак у 2001 р. Голова Вільнюської окружної адміністрації звернувся до суду з вимогою про визнання недійсним договору купівлі-продажу земельної ділянки, що був укладений із пані Богдель у 1995 р. В остаточному підсумку Верховний Суд Литви задовольнив позов. Заявники оскаржили це рішення до ЄСПЛ, стверджуючи, що мало місце порушення ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ (право на мирне володіння майном) та ст. 6 ЄКПЛ.

В аспекті порушення ст. 6 ЄКПЛ заявники, зокрема, вказували на таке. Чинним на той час законодавством було встановлено трирічний строк позовної давності, який починав обраховуватися з моменту, коли особа довідалася, або повинна була довідатися про порушення її прав. Однак, всупереч принципу «рівної зброї», Верховний Суд Литви сформував практику, згідно з якою наведеному формулюванню мало надаватися різне тлумачення у спорах між приватними особами, з одного боку, та у спорах приватних осіб із державними органами – з іншого. Так, у разі коли йшлося про спори приватних осіб, вважалося, що позовна давність починає спливати з моменту, коли позивач дізнався про укладення оспорюваного договору. Натомість, якщо справа стосувалася

держави, то позовна давність починалася із дня, коли відповідний орган «здобув достатні докази, для того, щоб довести, що публічний інтерес було порушено» [3]. Саме на цій підставі Верховний Суд Литви дійшов висновку, що у справі заявників не було пропущено строку позовної давності, позаяк, на думку Верховного Суду, позовна давність почала спливати тільки у 2001 р. – від дня, коли за підсумками експертизи Державне ревізійне управління дійшло висновку про протизаконність договору купівлі-продажу. Заявники зазначали, що «із практичної точки зору таке тлумачення рівнозначне правилу, за яким позовна давність взагалі не повинна застосовуватися до позовів Держави стосовно її власності, адже практично майже неможливо пропустити строк давності..., відраховуваний від дати, коли державні інституції одержують інформацію, необхідну для того, щоб довести порушення публічного інтересу» [3].

Однак ЄСПЛ п'ятьма голосами проти двох ухвалив, що порушення статті 6 ЄКПЛ не мало місця у цій справі. При цьому не можна не звернути уваги на те, що ЄСПЛ не вдався до ретельного аналізу вищенаведеного аргументу заявників. Натомість ЄСПЛ лише зазначив, що він «прийняв цей аргумент до уваги» і відхилив його на підставі міркувань, викладених у пункті 67 рішення [3], – тобто у тій частині рішення, де було аналізовано матеріально-правову складову цієї справи, а саме – наявність чи відсутність порушення ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ (право на мирне володіння своїм майном). У цій частині визначено, що стаття 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ не була порушена, оскільки публічний інтерес у справі був яскраво вираженим та істотним – йшлося про охорону культурної спадщини. Якби ЄСПЛ в «процесуальному аспекті» справи дійшов висновку, що судові інстанції Литви порушили право заявника на суд, то це б звело нанівець значення «матеріального аспекту» справи. У такому разі довелося б визнати, що всупереч тому факту, що право заявників на майно не було порушене, тим не менше, рішення про визнання договору купівлі-продажу недійсним є неправомірним, оскільки суперечить принципу правової визначеності і порушує право заявників на суд. На наш погляд, справа *Бордель проти Литви* – це приклад того, як всупереч суворій юридичній логіці матеріально-правова складова одержує гору над процесуальною складовою. Інтуїтивно може відчуватися деяка несправедливість у тому, щоб скасовувати рішення, яке видається по суті правомірним, тільки через те, що було порушено процесуальні умови звернення до суду. Можливо, таке інтуїтивне відчуття й виправдане, коли процесуальні огріхи є дрібними й неістотними, але навряд чи воно повинно діяти у випадках, коли порушуються процедурні вимоги, що прямо й безпосередньо слідують із принципу правової визначеності і фундаментального права на справедливий суд.

Заслуговує на увагу позиція, висловлена в окремії думці у цій справі суддями Драголюбом Поповичем і Паоло Пінто де Альбукерке, котрі вказали, що «вищезазначена інтерпретація, запропонована Верховним Судом [Литви], створює необґрунтовану перевагу для публічної влади, котра може подовжувати нескінченно будь-який давнісний строк, [ця інтерпретація] дає змогу

судам розглядати справу про анулювання договору за позовом публічної влади, незважаючи на те, що позов приватної особи за аналогічних обставин був би залишений без розгляду» [15].

Отож, проблематика позовної давності аналізується ЄСПЛ насамперед з точки зору положень § 1 ст. 6 ЄКПЛ. Разом з тим, Суд оцінював позовну давність також крізь призму деяких інших положень Конвенції.

Зокрема, якщо стосовно осіб, які знаходяться в аналогічних або принципово схожих ситуаціях, законодавством або судовою практикою встановлено застосування різних строків давності для пред'явлення аналогічних позовів, і при цьому така відмінність не має під собою раціональної підстави – у такому разі позовна давність може аналізуватися крізь призму статті 14 ЄКПЛ «Заборона дискримінації» (у поєднанні з § 1 ст. 6 ЄКПЛ). Відповідно до зазначеної статті «користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою».

У справі *Міцці проти Мальти* заявник, окрім іншого, посилався на порушення державою ст. 14 ЄКПЛ. Пан Міцці, будучи записаний батьком дитини (яку народила його колишня дружина через три з половиною місяці після розлучення), мав намір оспорити своє батьківство в національному суді. Однак він не зміг цього зробити через пропуск строку позовної давності. За мальтійським законодавством для чоловіка, що перебував у шлюбі з матір'ю дитини, строк позовної давності для оспорування батьківства становив шість місяців. Натомість сама дитина, чи її матір, чи інша заінтересована особа мали право пред'явити аналогічний позов без обмеження строком давності.

Розглядаючи заяву пана Міцці, ЄСПЛ зауважив таке. «Стаття 14 захищає осіб, які «перебувають в аналогічних ситуаціях», від дискримінаційно різного ставлення. <...> Проте, той факт, що між двома чи декількома особами є певні відмінності, не заважає таким особам перебувати в принципово схожих позиціях і мати порівнянні інтереси. Суд вважає, що в контексті їхнього інтересу щодо оспорування батьківства, заявник та інші «зацікавлені особи» перебували в аналогічних ситуаціях у розумінні статті 14 Конвенції» [10]. На цій підставі ЄСПЛ констатував порушення ст. 14 ЄКПЛ у поєднанні зі статтями 6 (право на справедливий суд) та 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя).

Протилежного висновку Суд дійшов у справі *Стаббінгс та інші проти Сполученого Королівства*. У цій справі заявниці оскаржували рішення Палати Лордів¹, у якому було виснувано, що у випадках, коли шкода здоров'ю заподіюється навмисно, і у випадках, коли шкода здоров'ю заподіюється через необережність, – мають застосовуватися різні строки позовної давності. Так, у справах про шкоду здоров'ю, завдану через необережність, застосовувався трирічний строк позовної давності, перебіг якого починався із дня, коли позивач вперше

¹ У справі «Стаббінгс проти Веббів» (Stubbings v. Webb).

дїзнався про те, що така шкода є значною і може бути поставлена у провину відповідачеві. Натомість до випадків умисного завдання шкоди здоров'ю, якщо така шкода була завдана неповнолітньому потерпілому, мав застосовуватися строк позовної давності у шість років, обраховуваний від дня досягнення повноліття. Заявниці у дитячому віці зазнали сексуального насильства, яке спричинило в майбутньому тяжкі психічні розлади. Однак причинний зв'язок між цим насильством і розладами вони усвідомили значно пізніше, лише у зрілому віці, коли строк позовної давності уже сплинув. Тому заявниці вважали, що правова позиція Палати Лордів є дискримінаційною, оскільки ставить їх у гірше становище порівняно із потерпілими від шкоди, завданої через необережність.

Стосовно цього ЄСПЛ зауважив, що «стаття 14 встановлює гарантії проти дискримінації при встановленні правового режиму користування правами та свободами, які гарантуються іншими матеріально-правовими положеннями Конвенції... Однак відмінність між такими правовими режимами не завжди становить порушення статті 14. Для цього має бути доведено, що іншим особам в аналогічній або відносно схожій ситуації надаються преференційні переваги і немає об'єктивних і розумних підстав для такої відмінності... Запровадження різних правових режимів позовної давності для позовів стосовно шкоди, заподіяної здоров'ю навмисно, і для тих, що стосуються шкоди, заподіяної здоров'ю внаслідок недбалства, є цілком розумним заходом і є питанням, яке Договірні держави вирішують у межах свого поля розсуду, оскільки, наприклад, існування підстав для цивільного позову може бути менш очевидним для потерпілих від шкоди, заподіяної здоров'ю унаслідок недбалства» [2]. Тому, – дійшов висновку Суд, – порушення ст. 14 ЄКПЛ у цій справі не мало місця.

У багатьох справах, які розглядалися ЄСПЛ, заявники оскаржували строки позовної давності, установлені для оспорювання батьківства. У таких справах Суд аналізує позовну давність крізь призму положень § 1 ст. 8 ЄКПЛ «Право на повагу до приватного і сімейного життя». Специфіка такого роду справ полягає, зокрема, у тому, що при визначенні, чи було додержано справедливого балансу інтересів, необхідно зважувати не два протилежних інтереси (приватний інтерес індивіда і загальносуспільний інтерес громадськості), а більшу кількість перехресних інтересів зацікавлених сторін, якими є: дитина, матір, особа, яка де-юре вважається батьком, біологічний батько та його сім'я. Так, у справі *Фінікарідов проти Кіпру* Суд зауважив, що «поряд зі зважуванням інтересів індивіда супроти загального інтересу суспільства як цілого, мусять також бути зважені інтереси інших зацікавлених сторін. <...> З одного боку, людина має право знати своє походження... Особи в ситуації, подібній до тієї, у якій опинився заявник, мають життєво важливий інтерес, захищений Конвенцією, – отримати інформацію, необхідну для встановлення істини щодо істотного аспекту їхньої особистісної ідентичності й усунути непевність у цьому відношенні... З іншого боку, як було зазначено вище, не можна заперечувати інтерес того, кого вважають [біологічним] батьком, у тому, щоб бути захищеним від за давнених позовів <...> Ключовий критерій для зважування вищезначених

факторів полягає у запитуванні, чи можна допустити, щоб юридична презумпція переважила біологічну й соціальну реальність, а якщо так, то чи було це за даних обставин... сумісним із зобов'язанням [Держави] забезпечити дієву «повагу» до приватного і сімейного життя» [4].

У більшості національних правопорядків (і український не є винятком) вплив строку позовної давності означає втрату не самого суб'єктивного права, а втрату можливості судового захисту цього права. Тим не менше, «мати право, не забезпечене судовим захистом» і «не мати права» – два становища у практичному сенсі доволі подібні між собою. Тому в разі, якщо особа внаслідок впливу позовної давності втратила можливість судового захисту майнового права – ця ситуація може розглядатися у контексті ст. 1 Протоколу № 1 до ЄКПЛ. Відповідно до зазначеної статті «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права».

Зв'язок між позовною давністю і правом на майно особливо виразно проявляється у випадках, коли майно, що про нього йдеться, полягає у праві вимоги¹. Яскравий приклад – справа *Золотас проти Греції*. У 1974 р. заявник відкрив банківський рахунок у Генеральному банку Греції, при цьому поклавши на рахунок 660 тис. драхм. У період із 1981 р. по 2003 р. заявник не вчиняв жодних операцій за цим рахунком. У 2003 р., коли пан Золотас звернувся до Банку із проханням поінформувати його про стан рахунку, Банк відповів, що, оскільки жодних операцій за рахунком не проводилося, пан Золотас унаслідок впливу двадцятилітнього строку позовної давності втратив право вимагати повернення внесених коштів.

ЄСПЛ з цього приводу зазначив, що «такий суворий захід як обмеження часом вимог стосовно банківського рахунку, на тій підставі що за рахунком упродовж певного часу не вчинялися транзакції, у поєднанні із судовою практикою, згідно з якою нарахування банком процентів на внесену суму не вважається транзакцією, – може поставити власників рахунків, особливо коли це звичайні громадяни, необізнані на цивільному чи банківському праві, у невідне становище порівняно з банками... На думку Суду, Держава має позитивне зобов'язання захищати громадян і вимагати, щоб банки, з огляду на потенційно негативні наслідки давнісних строків, повідомляли власників рахунків, за якими не проводяться транзакції, про те, що строк давності скоро сплине і в такий спосіб давали їм змогу перервати перебіг строку давності, зокрема, шляхом вчинення транзакції. Не вимагати такого інформування – означало б порушити справедливий баланс, якого слід було б дотримуватися між вимогами загального інтересу громадськості і необхідністю захисту фундаментальних прав людини» [18]. На цій підставі Суд визнав ст. 1 Протоколу № 1 порушеною.

Цікаву позицію Суд висловив у справі *Джей. Ей. Пай (Оксфорд) Лтд і Джей. Ей. Пай (Оксфорд) Ленд Лтд проти Сполученого Королівства*. У цій справі

¹ Докладно про розуміння терміна «майно» в практиці ЄСПЛ див.: [16; 17].

компанії-заявники скаржилися на те, що їх було позбавлено права власності на сільськогосподарські угіддя внаслідок застосування інституту «супротивного володіння» («adverse possession», в англійському праві – аналог набувальної давності). Суд зауважив: «Незважаючи на те, що за англійським правом сплив строку позовної давності погашає захист [права], але не саме право, тим не менше Суд вважає, що у випадках, коли вчинення позову про повернення землі законодавчо унеможливлене, припинення титулу власності робить не набагато більше, аніж просто офіційно закріплює уже існуючі позиції, себто підтверджує, що особа, яка одержала титул внаслідок супротивного володіння упродовж 12 років, є власником» [19].

Висновки. Таким чином, позовна давність – це часове обмеження права на доступ до суду. Той факт, що право на доступ до суду обмежене в часі, сам по собі не є порушенням основоположних прав людини. Часові кордони чинності права на судовий захист є несумісними з положеннями ЄКПЛ тільки у разі, коли такі кордони не є розумно виправданими з точки зору критеріїв, вироблених у прецедентній практиці ЄСПЛ. Найчастіше ЄСПЛ співвідносить застосування позовної давності із положеннями § 1 ст. 6 ЄКПЛ («Право на справедливий суд»). Водночас позовна давність в окремих справах оцінювалася Судом також на предмет відповідності ст. 14 ЄКПЛ («Заборона дискримінації»), параграфу 1 ст. 8 ЄКПЛ («Право на повагу до приватного і сімейного життя»), ст. 1 Протоколу № 1 («Захист власності»).

Список літератури:

1. Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey [GC], no. 13279/05, § 56, ECHR 20 October 2011 [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107156>.
2. Stubbings and Others v. The United Kingdom, no. 22083/93, § 51, ECHR, 1996-IV [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58079>.
3. Bogdel v. Lithuania, no. 41248/06, § 80, ECHR, 26 November 2013 [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>.
4. Phinikaridou v. Cyprus, no. 23890/02, § 52, ECHR, 20 December 2007 [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84106>.
5. Цувіна Т. А. Право на суд у цивільному судочинстві : монографія / Т. А. Цувіна. – Харків : Слово, 2015. – 281 с.
6. Цувіна Т. А. Право на суд у цивільному судочинстві [Електронний ресурс] / Т. А. Цувіна // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 990 – 999. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.
7. Цувіна Т. А. Міжнародні стандарти права на справедливий судовий розгляд та національна практика цивільного судочинства / Т. А. Цувіна // Цивільне судочинство України: основні засади та інститути : монографія ; за ред. В. В. Комарова. – Харків : Право, 2016. – С. 125–158.
8. Seal v. The United Kingdom, no. 50330/07, § 75, ECHR, 07 December 2010 [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102117>;
9. Bellet v. France, no. 23805/94, § 31, ECHR 4 December 1995 [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57952>.
10. Mizzi v. Malta, no. 26111/02, § 89, ECHR, 2006-I [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71983>.

11. Dacia S.R.L. v. Moldova, no. 3052/04, § 76, ECHR, 18 March 2008 [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85480>.
12. Vo v. France, no. 53924/00, § 93, ECHR, 2004-VIII [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61887>.
13. Lelas v. Croatia, no. 55555/08, § 76, ECHR, 20 May 2010 [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98827>.
14. Howald Moor et autres c. Suisse, no. 52067/10, ECHR, 11 Mars 2014 [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-141952>.
15. Bogdel v. Lithuania, no. 41248/06, dissenting opinion of Judges Popović and Pinto de Albuquerque, § 12, ECHR, 26 November 2013 [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>.
16. Карнаух Б. П. Поняття майна в контексті статті 1 Протоколу № 1 до Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод / Б. П. Карнаух // Проблеми законності. – 2016. – Вип. 132. – С. 205 – 214.
17. Карнаух Б. П. «Имущество»: естественно-правовая интерпретация / Б. П. Карнаух // Харьковская цивилистическая школа: объекты гражданских прав : монография / под общ. ред. И. В. Спасибо-Фатеевой. – Харьков : Право, 2015. – С. 446–466.
18. Zolotas v. Greece (No. 2), no. 66610/09, §§ 51, 53, ECHR, 29 January 2013 [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116441>.
19. J. A. Pye (Oxford) Ltd and J. A. Pye (Oxford) Land Ltd v. The United Kingdom, no. 44302/02, § 76, ECHR, 2007-III [Електронний ресурс] // HUDOC. – Режим доступу : <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82172>.

References:

1. Nejdet Şahin and Perihan Şahin v. Turkey [GC], no. 13279/05, § 56, ECHR 20 October 2011. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-107156>.
2. Stubbings and Others v. The United Kingdom, no. 22083/93, § 51, ECHR, 1996-IV. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58079>.
3. Bogdel v. Lithuania, no. 41248/06, § 80, ECHR, 26 November 2013. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>.
4. Phinikaridou v. Cyprus, no. 23890/02, § 52, ECHR, 20 December 2007. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-84106>.
5. Tsuvina, T.A. (2015) Pravo na sud u tsyvil'nomu sudochynstvi [Right to a Court In Civil Procedure]. Kharkiv: Slovo [In Ukrainian].
6. Tsuvina, T.A. (2012) Pravo na sud u tsyvil'nomu sudochynstvi [Right to a Court In Civil Procedure]. Forum prava – Forum of Law, 4, 990-999 [In Ukrainian].
7. Tsuvina, T.A. (2016) Mizhnarodni standarty prava na spravedlyvyi sudovyy rozhlyad ta natsional'na praktyka tsyvil'noho sudochynstva [International Standards of a Right To a Fair Trial And National Practice of Civil Procedure]. Civil Procedure in Ukraine: Basic Principles and Institutes. V. V. Komarov (Ed.). Kharkiv: Pravo [In Ukrainian].
8. Seal v. The United Kingdom, no. 50330/07, § 75, ECHR, 07 December 2010. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-102117>;
9. Bellet v. France, no. 23805/94, § 31, ECHR 4 December 1995. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57952>.
10. Mizzi v. Malta, no. 26111/02, § 89, ECHR, 2006-I. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71983>.
11. Dacia S.R.L. v. Moldova, no. 3052/04, § 76, ECHR, 18 March 2008. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-85480>.
12. Vo v. France, no. 53924/00, § 93, ECHR, 2004-VIII. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-61887>.
13. Lelas v. Croatia, no. 55555/08, § 76, ECHR, 20 May 2010. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-98827>.

14. Howald Moor et autres c. Suisse, no. 52067/10, ECHR, 11 Mars 2014. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-141952>.

15. Bogdel v. Lithuania, no. 41248/06, dissenting opinion of Judges Popović and Pinto de Albuquerque, § 12, ECHR, 26 November 2013. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-138559>.

16. Karnaukh, B.P. (2016) Ponyattya mayna v konteksti statti 1 Protokolu # 1 do Yevropeys'koyi konventsiyi pro zakhyst prav lyudyny i osnovopolozhnykh svobod [The Notion of Possessions for the Purposes of Article 1 of the First Additional Protocol to the European Convention on Human Rights]. Problemy Zakonnosti – Problems Of Legality, 132, 205-214 [In Ukrainian].

17. Karnaukh, B.P. (2015) «Imushchestvo»: estestvenno-pravovaya interpretaciya [“Property”: Interpretation From The Perspective Of Natural Law]. Kharkiv Civil-Law Scholarly Tradition: Objects Of Civil Rights. Spasibo-Fateeva I. V. (Ed.). Kharkiv: Pravo [In Russian].

18. Zolotas v. Greece (No. 2), no. 66610/09, §§ 51, 53, ECHR, 29 January 2013. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-116441>.

19. J.A. Pye (Oxford) Ltd and J.A. Pye (Oxford) Land Ltd v. The United Kingdom, no. 44302/02, § 76, ECHR, 2007-III. HUDOC. Retrieved from <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-82172>.

Karnaukh B. P., Candidate of Legal Sciences, Teaching Assistant of Department of Civil Law No. 1, Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: karnaukh.bogdan@gmail.com ; ORCID 0000-0003-1968-3051

Limitation period in case-law of European Court of Human Rights

Limitation period is the time for an aggrieved person to apply to court. Notwithstanding that aggrieved person after the limitation period has lapsed does not lose substantial right, such a person does lose a right to apply to court for protection. Thus in the situation when a limitation period has lapsed substantial and procedural rules are tightly intertwined. On the one hand, this situation is about some requirements for bringing an action to the court; on the other hand, the loss of judicial protection significantly decreases the value of the substantial right. That is why the improper application of limitation period potentially can threaten all fundamental human rights. Limitation period is a traditional issue in private law. That is why many scholars have addressed it. T. M. Vakhonyeva, V. V. Luts', O. V. Pushnyak, V. I. Tsikalo, O. V. Shovkova are amongst them. Nevertheless the issue has never been analyzed systematically through the perspective of European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms.

The main objective of the paper is to analyze the limitation period from the standpoint of its congruence to different provisions embodied in European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms.

First of all the author pays attention to ECtHR case-law concerning the right to a fair trial. In that context limitation period is deemed to constitute a restriction of a right to a fair trial. But such a restriction is not in itself inconsistent with the Convention. In many cases such a restriction is justified first and foremost for the sake of providing legal certainty, which is one of the important aspects of rule of law. Also the author addresses the problem of congruence of limitation period to some other provisions of ECHR, such as: prohibition of discrimination, right to respect for private and family life, protection of property.

Limitation period constitute a restriction of a right to access to court. Such a restriction is justified if (a) it does not restrict a right to access to court in such a way that the very essence of that right is nullified; (b) it has a legitimate purpose; (c) the proper balance between the purpose aimed and the restriction is struck. In order for the limitation period to be proportionate with the aim of providing legal certainty, the following requirements should be met: (i) the limitation period is not unduly short; (ii) the application of limitation period is foreseeable; (iii) the application of limitation period is flexible (i.e. it is capable of taking into account different individual characteristics of each case).

Keywords: limitation period; right to a fair trial; access to court; property; prohibition of discrimination.

Надійшла до редакції 10.07.2016 р.